

Hatice Kotan

<https://orcid.org/0009-0009-1828-448X>
MEB, İstanbul / TÜRKİYE

Ders Kitaplarında Yer Alan Afet Eğitimi Konularının İncelenmesi¹

Examination of Disaster Education Topics Included in Textbooks

ÖZET

Afetlerin etkilerini en aza indirmek, afete dirençli toplumlar oluşturmakla başlar. Afetlere hazırlıklı dirençli bir toplum oluşturmanın anahtarı da eğitimidir. Eğitim süreçlerinde kullanılan temel materyallerin başında ders kitapları gelmektedir. Bu nedenle araştırma ilkökullerde ders kitaplarını afet eğitimi açısından incelemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda 2023-2024 eğitim öğretim döneminde Doktor İffet Onur İlkokulu 1, 2, 3 ve 4. sınıf kademelerinde okutulan tüm ders kitapları analiz edilmiştir. Çalışma için ihtiyaç duyulan bulgulara nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılarak ulaşılmıştır. Araştırma sonucundan elde edilen bulgulara göre öncelikli olarak afet eğitimi konusunun disiplinler arası bir konu olarak kabul edilmesine rağmen uygulamada böyle olmadığı tespit edilmiştir. Afet eğitimi konusu sadece Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler dersi ile sınırlı kaldığı belirlenmiştir. Araştırma da incelenen ders kitaplarında afet eğitiminde sınıflar düzeyinde çarpıklıklar olduğu görülmüştür. Ayrıca ders kitaplarında afet konusu olarak bütün sınıf düzeylerinde en fazla depreme yer verildiği, diğer afet türlerine sınırlı düzeyde yer verildiği ve afetlerin tek boyutlu olarak ele alındığı tespit edilmiştir. Sadece doğal kaynaklı afetlere yer verildiği beşeri ve teknolojik afetlere yer verilmediği belirlenmiştir. Araştırmanın sonucunda ilkökullerde ders kitaplarında afet eğitimi konusunda eksiklikler olduğu, afet eğitimine daha fazla yer verilmesi gerektiği tespit edilmiş ve konuyla ilgili önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Afet, afet eğitimi, ilkökuller, kazanımlar, ders kitapları.

ABSTRACT

Minimizing the effects of disasters starts with creating disaster-resistant societies. Education is the key to creating a resilient society prepared for disasters. Textbooks are the primary materials used in education processes. For this reason, the research aims to examine primary school textbooks in terms of disaster education. In this regard, all textbooks taught at Doctor İffet Onur Primary School 1st, 2nd, 3rd and 4th grade levels in the 2023-2024 academic year were analyzed. The findings needed for the study were obtained using the document analysis method, one of the qualitative research methods. According to the findings obtained from the research, it has been determined that although the subject of disaster education is considered an interdisciplinary subject, this is not the case in practice. It has been determined that the subject of disaster education is limited only to Life Science and Social Studies courses. In the research, it was observed that there were distortions in disaster education at the class level in the textbooks examined. In addition, it has been determined that the textbooks mostly include earthquakes as a disaster topic at all grade levels, other types of disasters are given limited coverage, and disasters are handled in a one-dimensional manner. It has been determined that only natural disasters are included and human and technological disasters are not included. As a result of the research, it was determined that there were deficiencies in disaster education in primary school textbooks, more space should be given to disaster education, and suggestions on the subject were included.

Keywords: Disaster, disaster education, elementary school, achievements, textbooks.

1. GİRİŞ

İnsanlar için fiziksel, sosyal, ekonomik kayıplara neden olan, insan faaliyetlerini ve normal yaşamı sekteye uğratarak toplumları etkileyen doğal, teknolojik ve insan kaynaklı olaylara afet denir (Ergünay, 2009). İnsanlık tarihi kadar eski olan afetler; ilk çağlardan itibaren ölümlere, ciddi yaralanmalara, yüksek ekonomik zararlara, çevre sorunlarına ve psikolojik sıkıntılara neden olmuştur (Uzunyol, 2013). Afetlere yeryüzündeki bütün toplumlar maruz kalabilmektedir. Türkiye’de de coğrafi konumu ve yapısı nedeniyle afetler sıklıkla yaşanır. Afetler ülkede bölgesel olarak farklılık göstermektedir. Bazı bölgelerinde heyelan, bazı bölgelerinde sel, çığ ve deprem olarak gerçekleşmektedir. Afet bilgi envanterinden alınan bilgilere göre Türkiye ‘de en sık görülen doğal afet %45 oranla heyelandır. Depremler ise ülkemizde oluşan afetlerin %18’ini oluşturmaktadır. Ancak daha geniş bir alana yayılması ve en çok hasar verebilen afet olması sebebiyle afet denildiği zaman akla ilk gelen deprem olmaktadır. Bununla birlikte Türkiye jeopolitik konumu sebebiyle de doğal, beşeri ve teknolojik birçok afetlerle de mücadele etmek zorunda kalmaktadır

¹ Bu çalışma 4. Uluslararası Sosyal Bilimlerde Yeni Ufuklar Kongresi’nde bildiri olarak sunulmuştur.

(Öcal vd, 2016). Türkiye'nin afet sebebiyle riskli bir ülke olduğu düşünüldüğünde, ülkemizce afetlerle mücadele etmek, oluşabilecek can ve mal kaybını en aza indirmek en önemli konuların başında gelmektedir.

Gelişen teknoloji ve bilgi düzeyine rağmen afetlere sebep olan olayların önüne geçmek mümkün değildir. Bu konuda insanoğlunun yapabilecekleri çok sınırlıdır. Fakat alınacak tedbirler ile afetlerin etkilerini en aza indirmek, toplumda oluşacak hasarı asgari düzeye indirgemek mümkündür. Afetlerin oluşturduğu hasar toplumların afetlere hazırlık kapasitelerine göre değişiklik göstermektedir. Bu nedenle günümüzde ve gelecekte afetlerin oluşturduğu hasarları en aza indirmek, insanların can ve mal kaybını önlemek için afetler hakkında araştırma yapmak, afet planları geliştirmek ve bu planları ciddiyetle uygulamaya koyarak afete dirençli toplumlar oluşturmak gerekmektedir (Erkal ve Değerliyurt, 2009).

Afete dirençli toplumlar kavramı AFAD Afet Terimler Sözlüğünde şu şekilde tanımlanmaktadır:

Afet sonrası yaşanan acil durum sürecinin ardından, toplumun olası yeni bir afete karşı daha dirençli kılınması amacıyla yapılan zarar azaltma, hazırlık ve iyileştirme faaliyetleri sonucunda ulaşılan yeterlilik düzeyi. Afetlerin önlenmesi ve zararlarının azaltılması konusunda eğitilmiş ve bilinçli olduğu ve etkin önlemler alabildiği için her tür ve büyüklükteki afetlerden olabildiğince az zarar gören ve hazırlıklı olduğu için de kısa süre içinde ve dışarıdan büyük yardımlar almadan normal yaşam düzenine dönebilen toplulukları ifade eder (AFAD, 2014).

Bu tanımdan açıkça anlaşılacağı üzere afetlerle baş edebilir dirençli bir toplum oluşturmanın anahtarı eğitimidir (Gerdan, 2019). Eğitim; bireylerin zihinsel, bedensel, duygusal toplumsal davranış ve yeteneklerinin istenilen şekilde gelişmesi için bireylere amaca yönelik yeni bilgiler, yeni yetenekler ve yeni davranışlar kazandırılması için yapılan çalışmaların tamamını içine alan geniş bir kavramdır (Akyüz, 2012). Eğitimde temel hedef bilgi vermenin yanı sıra devletin ya da toplumun bireylerden beklediği beceri ve istedik davranışları bireylere kazandırmaktır (Peters, 1996, 25"den aktaran Yayla, 2005). Bu doğrultuda afetlerle mücadele etmenin en önemli yolu eğitimin gücüyle afetlere dirençli toplumlar yetiştirmektir. Afetlere dirençli toplumlar ve afetlerle ilgili yeterli bilgiye sahip bireyler; afet öncesi gerekli tedbirleri alarak afetlerin oluşturabileceği hasarların büyüklüğünü azaltabilmektedir. Afete dirençli toplumlar yetiştirebilmek için afet eğitim programları hazırlayarak afet bilincinin her eğitim düzeyine yaygınlaştırılması sağlanmalıdır (Başbüyük ve Pala, 2023). Verilecek afet eğitiminin ana noktası afetlere her an hazırlıklı, afet bilincine sahip bireyler yetiştirmektir. Afet bilincine sahip bireylerin; olası afetlere yönelik hazırlıklı olmaları, afet anında çevresi ve kendisi için doğru kararları almaları, kısaca oluşabilecek potansiyel zararları en asgari düzeye indirgemeye katkı sağlanmaları beklenmektedir. Bu nedenle afet bilincinin oluşturulmasında erken yaşlardan başlayarak verilen eğitimin büyük önemi bulunmaktadır (Değirmenci vd., 2019).

Eğitimde öğrencilere kazandırılması gereken iletiler, farkındalıklar birçok öğenin birleşmesiyle sağlanır. Bu öğelerin başında eğitim kurumları, okul kültürü, eğitimciler ve eğitim süreçlerinde kullanılan ana materyal olan ders kitapları gelmektedir (Tanrıöver, 2003, 109). Ders kitapları, dersin işlenmesinde kullanılan ve her öğrencinin sahip olduğu ana materyaldir. Ders kitapları, içeriği müfredata uygun belirli yaş düzeyindeki öğrencilere yönelik olarak hazırlanmış TTK tarafından incelenmiş, onaylanmış temel kaynaktır. Okullarda kullanılan materyaller içerisinde ders kitapları öğrencilerin doğrudan ilişki kurdukları, sınıf içerisindeki bilgilerin %99 aktaran esas materyaldir (Gülersoy, 2013.). Afet eğitiminde de ders kitapları önemli bir rol oynar. Çelik 2020 yılında yaptığı araştırmasında, eğitimde ders kitaplarının rolünün çok büyük olduğunu ve eğitimcilerin afet eğitimi konusunda ana materyal olarak ders kitaplarını kullandıklarını saptamıştır (Çelik ve Gündoğdu, 2022). Bu çerçeveden konuya baktığımızda bireylere erken yaştan itibaren afetleri tanıtabilmek, afetlere karşı hazırlıklı ve bilinçli olmalarını sağlamak için afet eğitiminde ders kitaplarının önemi yadsınamaz. İlgili literatür incelendiğinde ders kitaplarının çeşitli açılardan değerlendirildiği birçok çalışma bulunmaktadır. Fakat afet eğitiminin ilkökul ders kitaplarında nasıl ele alındığına ilişkin araştırmaların çok sınırlı sayıda olduğu tespit edilmiştir (Kılıç, 2019; Değirmenci vd., 2019; Önal, 2019; Delen, 2023). Ayrıca araştırmaya konu olan yayınevlerine ait ders kitaplarının hiçbir araştırma da ele alınmadığı tespit edilmiştir. Bu araştırmanın ilgili literatürü zenginleştirmenin yanı sıra ilkökul eğitimde okutulan ders kitaplarını inceleyerek, ders kitaplarında afet eğitimine yönelik mevcut durumu bütünüyle ortaya koyarak bir farkındalık geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

2. YÖNTEM

Bu bölümünde araştırmanın amacına ulaşmak için kullanılan yönteme yer verilmiştir. Bölümde öncelikle olarak araştırmanın modeli, çalışma grubu aktarılmış sonrasında araştırmanın veri toplama araçları ve verilerin analiz süreçleri açıklanmıştır.

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma da nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi; doküman inceleme, gözlem ve görüşme gibi veri toplama araçlarının kullanıldığı sosyal, olguları gerçekçi ve bütüncül biçimde araştırmaya yönelik olarak nitel sürecin izlendiği bir araştırma yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Nitel araştırma yöntemi konuları bütüncül bakış açısıyla ele alarak araştırmaya konu olan olgu, olaylar ve algıları derin bir kavrayışla araştırmayı benimseyen bir araştırma yöntemidir (Karataş, 2015). Nitel araştırma yöntemi diğer araştırma yöntemlerine göre toplanan verilerin araştırma sürecini yeniden inşa etmesine imkân veren esnek bir yöntemdir. Bu yönüyle nitel araştırma yöntemi araştırmanın deseninin oluşturulmasında ve verilerin analizinde de tümevarıma dayalı bir yöntem olarak tanımlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılarak yapılan bu araştırmanın verileri 2023-2024 eğitim öğretim döneminde Dr. İffet Onur İlkokulunda okutulan ders kitaplarından toplanmıştır. Toplanan verilerin analizine ise içerik analizi yöntemiyle ulaşılmıştır.

Doküman incelemesi bir araştırma yöntemi olarak araştırmaya konu olan materyallerin detaylı incelenmesi esasına dayanmaktadır. Doküman incelemesi yöntemi araştırmalarda yazılı materyallerin ve resmi ya da özel kayıtların toplanması, incelenmesi ve değerlendirmesine dayalı bir veri toplama yöntemidir (Ekiz, 2015). Doküman incelemesi yöntemi sosyal bilimler ve özellikle eğitim bilimlerde sıklıkla kullanılan bir yöntemdir ve alana önemli katkılar sağlamaktadır. Bu katkılardan bir kısmı şöyle sıralanabilir;

- Doküman incelemesi yöntemi araştırmada temel kavramları tespitine ve araştırmanın gelişmesine katkı sağlar.
- Doküman incelemesi yöntemi araştırmacının probleme daha geniş bir bakış açısıyla bakmasını sağlar.
- Doküman incelemesi yöntemi problemin tespitine katkı sağlayarak araştırmayı dizayn edilmesine yardımcı olur (Scott ve Morrison (2006)'dan aktaran Demirci, 2014).

Doküman incelemesi ile elde edilen veriler içerik analizi ile incelenerek çözümlenmiştir. İçerik analizi yöntemi metnin içerisindeki bir kavramın, bir terimin, bir cümlemin ve özelliğin ne sıklıkla tekrar edildiğini tespit etmeyi hedefleyen bir analiz şeklidir. Doküman incelemesi yönteminin altında bulunmaktadır (Scott ve Morrison, 2006). Bu yöntem kaydedilen metinlerin incelenmesine dayanan bir araştırma yöntemi olarak da tanımlanabilir. Metnin kapsadığı ve ilettiği enfomasyona odaklanmaktadır (Neuendorf, 2002). Bu yöntemde amaç elde edilen verileri açıklayabilecek temel kavramlara ulaşmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Araştırmanın içerik analizi kısmında 2023-2024 eğitim öğretim döneminde Dr. İffet Onur İlkokulunda okutulan 1. 2. 3. ve 4. sınıf tüm ders kitapları incelenmiş afet eğitimi konusunda analiz edilmiştir.

2.2. Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu araştırmaya konu olan ilkokul ders kitaplarında afet eğitimi ile ilgili konularının tespit edilmesi amacıyla kullanılan veri toplama aracı doküman incelemesi yöntemidir. Bu yöntemle 2023-2024 eğitim öğretim döneminde Dr. İffet Onur İlkokulunda okutulan farklı yayınevlerine ait 1. 2. 3. ve 4. sınıf 25 adet ders kitabının konuyla ilgili metin ve görselleri detaylı olarak analiz edilmiştir.

2.3. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Araştırma aşağıda yer alan kapsam ve sınırlılıklar çerçevesinde yapılmıştır. Araştırma sonucu elde edilen bulguların yorumlanması ve araştırmanın sonuçları bu sınırlılıklar doğrultusunda yapılmıştır.

1. Araştırmanın verileri 2023-2024 eğitim öğretim yılında ilkokul 1, 2, 3 ve 4. sınıflarında okutulan Talim ve Terbiye Kurulu onaylı 1, 2, 3 ve 4. sınıf Türkçe, 1, 2, 3. sınıf Hayat Bilgisi, 1, 2, 3 ve 4. sınıf Matematik, 1, 2, 3 ve 4. sınıf Müzik 3 ve 4.sınıf Fen Bilimleri, 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, 4. sınıf Sosyal Bilgiler, 4. sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi ile 4. sınıf Trafik Güvenliği ders kitaplarından elde edilmiştir.

2. Ülkemizde aynı sınıf düzeyinde farklı yayınevlerine ait ders kitapları bulunmaktadır. Örneğin 2. sınıf Türkçe ders kitabını ele alındığında Koza yayıncılık, Bilim ve Kültür yayıncılık, Ada yayıncılık ve MEB yayıncılık olmak üzere 4 farklı yayınevine ders kitabı vardır. Bu nedenle okullarda okutulan ders kitapları aynı değildir. İlçelere göre farklılık göstermektedir. Bu araştırma tüm yayınevlerinin bastığı ilkökuller ders kitaplarını incelememiş örneklem yoluna gitmiştir. Örneklem seçiminde seçilen ders kitapları veya yayınevleri belli bir özelliğinden dolayı seçilmemiş, araştırmacının çalıştığı Küçükçekmece ilçesinde yer alan Dr. İffet Onur İlkokulunda okutulan ders kitapları incelenmiştir. İncelenen ders kitapları Tablo 2.1’de verilmiştir.

Tablo 2. 1. Araştırmada İncelenen Ders Kitapları ve Yayınevleri

Ders Kitapları	1.Sınıf	2.Sınıf	3.Sınıf	4.Sınıf
Türkçe	İlkeYayımları	Bilim ve Kültür Yayınları	Sonuç Yayınları	Koza Yayınları
Matematik	Dizin Yayınları	MHG Yayınları	Ekoyay Yayıncılık	Ada Yayınları
Müzik	MEB Yayınları	Hecece Yayıncılık	Hecece Yayıncılık	MEB Yayınları
Hayat Bilgisi	İhsan Yayınları	SDR Dikey Yayınları	Tuna Yayınları	---
İngilizce	---	Sözcü Yayıncılık	MEB Yayınları	CEM Yayınları
Fen Bilimleri	---	---	Tuna Yayınları	Sözcü Yayıncılık
Sosyal Bilgiler	---	---	---	Ferman Yayıncılık
Din Kültür ve Ahlak Bilgisi	---	---	---	Anka Kuşu Yayınevi
İlk Okuma Yazma	İlkeYayımları	---	---	---
Trafik Güvenliği	---	---	---	Morpa Ofset
İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi	---	---	---	Hecece Yayıncılık

3. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde afet eğitime yönelik incelenen dokümanlardan elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

3.1. 1. Sınıf Ders Kitaplarında Afet Eğitime İlişkin Bulgular

1. sınıf düzeyinde öğrencilere okutulan beş adet ders kitabı vardır. Bu kitaplar; Türkçe, Matematik, Hayat Bilgisi, İlk Okuma ve Müzik ders kitaplarıdır. Bu beş adet ders kitabı incelendiğinde afet ile ilgili konulara sadece Hayat Bilgisi ders kitabında yer verildiği tespit edilmiştir. 1. Sınıf düzeyinde afet ile ilgili kazanımlar Tablo 3.1’de gösterilmektedir.

Tablo 3. 1. 1.Sınıf Öğretim Programlarında Yer Alan Afet Kazanımları

Ders	Ünite	Kazanım
		Acil durumlar sırasında yapılması gerekenleri söyler.
Hayat Bilgisi	Güvenli Hayat	a. Acil durumlarda 1-1-2 rakamları tuşlanarak Acil Çağrı Merkezi’nin aranması gerektiğini bilir. b. Afet ve acil durumlar sırasında (deprem, sel, yangın) yapılması gereken doğru davranışlar üzerinde durulur.

Hayat Bilgisi dersi incelendiğinde bu dersin çocukların hayata hazırlanması noktasında, günlük hayatında karşılaşılabileceği durumlara karşı bilinçli bir vatandaş olarak yetiştirilmesinin amaçlandığı görülmektedir. Bu açıdan Hayat Bilgisi dersi eğitimin en önemli derslerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Tezcan, 2019). Bu bağlamda Hayat Bilgisi dersinin asıl amacı; “*temel yaşam becerilerine sahip, kendini tanıyan, sağlıklı ve güvenli bir yaşam süren, yaşadığı toplumun değerlerini özümseyen, doğaya ve çevreye duyarlı, araştıran, üreten ve ülkesini seven bireyler yetiştirmek*” olarak ifade edilmektedir (MEB, 2018a). Hayat Bilgisi dersi 6 ünitelerden oluşmaktadır. Bu üniteler; “Okulumuzda Hayat”, “Evimizde Hayat”, “Sağlıklı Hayat”, “Güvenli Hayat”, “Ülkemizde Hayat” ve “Doğada Hayat” üniteleridir (MEB, 2018a). 1. sınıf Hayat Bilgisi ders kitabı incelendiğinde afet ile ilgili kazanıma “Güvenli Hayat” ünitesinde yer verildiği belirlenmiştir (MEB, 2018a).

Bu kazanımın ders kitabındaki yansıması incelendiğinde; Güvenli Hayat ünitesinde Yardım Edin konusu içerisinde toplam 3 sayfa ile ilgili bilgilere, görsellere yer verilmiştir. Ve ünite sonunda 3 değerlendirme sorusuna yer verildiği tespit edilmiştir. (Polat, 2023).

Yardım Edin konu alanı incelendiğinde afet konusunu öncelikle “Acil Durum Nedir?” diyerek ele almıştır. Acil durumları örneklerle tanımlayarak acil durumlarda aranması gereken 1-1-2 numarası gerek metinlerle gerek görsellerle gerekse ünite sonu değerlendirme soruları ile sıklıkla yer vererek öğrencilere ezberletilmeye çalışıldığı tespit edilmiştir. Acil durumlar konu başlığından afetlerin de bir acil durum olduğu aktararak, afetler hakkında hiçbir tanımlama yapılmadan konuya sadece 1,5 sayfa yer verildiği belirlenmiştir.

Görsel 1: 1. Sınıf Ders Kitabında Afet Konusuna Giriş

Ders kitabı incelendiğinde afet kelimesi ile ilgili hiçbir tanımlama yapılmadan öğrencilerin 1. Sınıf düzeyinde olmasına rağmen bu terime hâkim kabul edilerek direk konuya giriş yapıldığı, afetin tanımına ya da afetin türlerine dair herhangi bir bilgiye yer verilmediği tespit edilmiştir (Görsel 1). 1,5 sayfalık afet konu anlatımında ise en geniş bilgi verilen afet türünün deprem olduğu tespit edilmiştir. Deprem konusu ortalama 1 sayfa olarak ele alınmıştır. Deprem dışında sadece yangın ve sel afetleri hakkında kısa bilgiler yer verildiği belirlenmiştir. Bu iki konu ise sadece yarım sayfa olarak ele alınmıştır. Bunun dışında ülkemizde sık görülen heyelan, çığ, toprak kayması vb. afetlere kazanımlarda yer verilmediği için ders kitabında da yer verilmediği tespit edilmiştir.

Afetler konusunun nasıl ele alındığı incelendiğinde en geniş yer tutan deprem konusunda deprem anında yapılması gereken çök, tutun ve kapan vb. hareketlerin görselleri ile aktarıldığı tespit edilmiştir. Bu bilgiler hayat kurtaran önemli bilgilerdir ve ders kitabı bu konuyu görseller ile destekleyerek öğrenci düzeyinde açıkça ele almıştır (Görsel 2). Bununla birlikte afet anında kullanıma hazır olması gereken acil durum çantası ve çantanın içinde olması gereken araç gereçler hakkında bilgiye yer veren (Görsel 2) ders kitabı deprem anında öğrencilerin bilinçli ve hazırlıklı olmasını amaçlamıştır. Fakat bir deprem ülkesi olarak deprem öncesinde alınması gereken önlemlere dair ders kitabında çanta hazırlama dışında herhangi bir veriye rastlanmamıştır.

Görsel 2: 1. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabında Deprem Konusunun Anlatımı

Ders kitabında yer alan diğer afetler olan yangın ve sel afetinin nasıl ele alındığı incelendiğinde; deprem konusunun aksine sel ve yangın felaketinin oluşum nedenlerine kısaca değinildiği tespit edilmiştir. Bu konulara değinilmesi öğrencilerde afetlerin ya da afetlerin oluşturacağı hasarın önlenilebileceği bilicinin gelişmesi açısından çok değerlidir ve öğrencilerde sorumluluk duygusunun gelişmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ancak bu afetlerin hiçbir görselle desteklenmediği tespit edilmiştir (Görsel 3).

Görsel 3: 1. Sınıf Ders Kitabında Diğer Afet Konularının Anlatımı

Son olarak ünite sonu değerlendirme soruları incelendiğinde afet konusu ile ilgili ders kitabında sadece 3 tane değerlendirme sorusuna yer verildiği tespit edilmiştir. Bu sorular:

“Acil durumlarda yardım almak için nereyi aramalısınız?”

“Aşağıdakilerden hangisi Acil Çağrı Merkezinin telefon numarasıdır? İşaretleyiniz”

“Deprem sırasında asansörleri kullanmamalıyız.” sorularındır.

Görüldüğü gibi bu sorular Hayat Bilgisi dersinde yer alan afet kazanımlarını değerlendirmek açısından yetersizdir. Bu açıdan elde edilmesi gereken kazanımı verme noktasında ders kitabında eksiklikleri olduğu tespit edilmiştir.

3.2. 2. Sınıf Ders Kitaplarında Afet Eğitime İlişkin Bulgular

2. sınıf düzeyinde öğrencilere okutulan beş adet ders kitabı vardır. Bu kitaplar; Türkçe, Matematik, Hayat Bilgisi, İngilizce ve Müzik ders kitaplarıdır. Bu beş adet ders kitabı incelendiğinde afet ile ilgili konulara yine sadece Hayat Bilgisi ders kitabında yer verildiği tespit edilmiştir. Diğer ders kitaplarında afet ile ilgili herhangi bir bulguya ulaşılmamıştır.

2. sınıf Hayat Bilgisi ders kitabı incelendiğinde ise afet ile ilgili konulara Güvenli Hayat ve Doğada Hayat ünitesi olmak üzere iki üniteye yer verildiği belirlenmiştir. 2. Sınıf düzeyinde afet ile ilgili kazanım Tablo 3.2’de gösterilmektedir.

Tablo 3. 2. 2.Sınıf Öğretim Programlarında Yer Alan Afet Kazanımları

Ders	Ünite	Kazanım
		Acil durumlarda yapılması gereken doğru davranışları uygular.
	Güvenli Hayat	a.112 Acil Çağrı Merkezi arandığında verilmesi gereken bilgilerin doğru şekilde ifade edilmesi sağlanır.Alo 183 Şiddetle Mücadele Hattı ile ilgili bilgi verilir.
		b.Afet ve acil durumlar sırasında (deprem, sel, yangın) yapılması gereken doğru davranışlar ile ilgili uygulamalar yapılır.
Hayat Bilgisi		Doğa kaynaklı afetlere örnekler verir.
		Sebeb ve sonuç ilişkileri üzerinde durularak deprem, yangın ve sel gibi doğa kaynaklı afetlerin nasıl oluştuğu açıklanır. Doğa kaynaklı afetlerde insan faktörüne vurgu yapılır.
	Doğada Hayat	Doğa olayları ve afetlere karşı alınabilecek önlemleri açıklar.
		a. Afet ve acil durumlara karşı tehlike avının önemi tartışılır ve sınıfta, koridorlarda, bahçede tehlike avı yaptırılır. Tehlike avını öğrencilerin evlerinde de yapmalarını teşvik edilir.
		b. Deprem öncesi, sırası ve sonrasında nasıl davranılması gerektiği de açıklanır

Bu kazanımların ders kitabındaki yansımaları incelendiğinde; Hayat Bilgisi Ders kitabı “Güvenli Hayat” ünitesinde 4 sayfa Doğada Hayat” ünitesinde 11 sayfa olmak üzere toplam 15 sayfada afet konusu ile ilgili bilgiler yer almaktadır. 7 sayfa ile “Doğa Olaylarına ve Afetlere Önlemler Alalım” konusu afetlerin en fazla yer aldığı konudur.

Öncelikli olarak Güvenli Hayat ünitesine baktığımızda Acil Durum konu başlığı altında konuya çok yetersiz biçimde yer verildiğini belirlenmiştir. Afetler ile ilgili çok kısa üç satır bilgiye yer verildiği görülmüştür (Görsel 4).

Arama kurtarma ekipleri doğa kaynaklı afetlerden zarar gören kişilere gerekli yardımları yaparlar.

Görsel 4: 2. Sınıf Hayat Bilgisi Güvenli Hayat Ünitesinde Yer Alan Afet ile İlgili Görsel

Güvenli Hayat ünitesinde çekici nokta ise verilmesi gereken kazanımlardan biri olan “Afet ve acil durumlar sırasında (deprem, sel, yangın) yapılması gereken doğru davranışlar ile ilgili uygulamalar yapılır.” kazanımının ele alınış biçimidir. Ders kitabı bu kazanımı ile ilgili herhangi bir bilgi metnine yer verilmeden öğrencilerin bu konuyu bildiği kabul edilerek kazanım ile ilgili sadece değerlendirme içeren bir etkinliğe yer verilmiştir (Görsel 5). Görselden anlaşılacağı gibi deprem, sel, yangın ile ilgili durumlara, sebeplerine, nelere dikkat edilmesine dair konunun anlatıma yer verilmemiştir. Herhangi uygulama gerektiren bir etkinliğe de yönlendirmemiştir. Bilgi aktarımı ve yapılması gereken uygulamanın ne olabileceği tamamen öğretmene bırakılmıştır. Bu durum ders kitabı için olumsuz bir durumdur. Ders kitaplarının tabi ki her bilginin detaylı ele alındığı bir kaynak olması imkansızdır. Fakat kazanım ile ilgili herhangi bir bilgiye yer vermeden direkt etkinliğe geçiş yapması temel bilgi kaynağı olan ders kitabı için olumsuz bir durumdur.

Görsel 5: 2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı Afet Konuları Etkinliği

Son olarak ünite sonu değerlendirme soruları incelendiğinde afet konusu ile ilgili ders kitabında sadece 1 tane değerlendirme sorusuna yer verildiği tespit edilmiştir. Bu soru:

“Doğa kaynaklı afet durumunda numaralı telefonu arayarak yardım istemeliyiz.” sorusudur (Erdoğan, 2023).

2. sınıf Hayat Bilgisi “Doğada Hayat” ünitesini incelediğimizde “Doğa Kaynaklı Afetleri Tanıyalım” ve “Doğa Kaynaklı Afetlerden Korunalım” konuları başlığında afetler konusuna çok detaylı biçimde yer verildiği tespit edilmiştir.

Öncelikli olarak Doğa Kaynaklı Afetleri Tanıyalım konu başlığını incelediğimizde konu başlığından anlaşılacağı gibi doğa kaynaklı afetler hakkında gibi verdiği tespit edilmiştir. Ders kitabı ülkemizde

görülen deprem, sel, heyelan, çığ, fırtına ve hortum afetini ele aldığı belirlenmiştir. Bu afetler 2. Sınıf öğrencilerinin düzeyine uygun anlaşılır seviyede kısa ve net bilgiler ve görsellerle aktarılmıştır (Görsel 6).

Görsel 6: 2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı Doğada Hayat Ünitesinde Yer Alan Afet İle İlgili Görseller

Ayrıca konu alanı sadece afetleri tanıtmakla kalmamış doğal afetlerin yıkıcı etkilerinden korunmak için yapılması gerekenler hakkında kısaca bilgiler vererek “Doğa kaynaklı afetlerde insan faktörüne vurgu yapılır.” Kazanımını öğrencilere vermeye çalışmıştır (Görsel 7). Son olarak olarak afet türleri hakkında değerlendirme etkinliği yaparak konu başarılı biçimde ele alınmıştır.

Görsel 7 : 2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı Doğada Hayat Ünitesinde Afet İlgili Alınması Gereken Tedbirler

“Doğada Hayat” ünitesi “Doğa Kaynaklı Afetlerden Korunalım” konusunu incelediğimizde 5 sayfalık afetlerden korunalım konu anlatımı içerisinde kazanıma uygun olarak ağırlık deprem konusuna verilmiştir. Depremden korunalım konusu tam iki sayfa detaylı olarak anlatılmıştır. Ayrıca tehlike avı kavramı öğrencilere ilk defa burada aktararak uygulama yapmaya yönlendirilmiştir (Görsel 8). Diğer doğal afetlerden sadece çığ, sel ve toprak kayması ele alınmış ve bu afetlerle ilgili sadece bir satır çok kısa bir bilgilendirme yapıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca ders kitabında yağmur, kar, dolu, sis ve rüzgâr doğa olayları ve onlardan korunmanın yolları da öğrencilere tam iki sayfa görselleri ile öğrenci düzeyine uygun biçimde yer verildiği belirlenmiştir (Görsel 9). Konu alanı son olarak 2 sayfa değerlendirme etkinliği yaparak konuyu öğrencilerin özümsemesini sağlamıştır. Değerlendirme etkinliklerinden bir tanesi sınıfta, okul bahçesinde, okul koridorunda ve evde tehlike avı yaparak afet anında hazırlıklı olmalarını amaçlayan öğrencileri tedbirli olmaya hazırlayan uygulama etkinliğidir.

Başta deprem olmak üzere bir afet durumunda bulunduğumuz alanlarda devrilme, kırılma sonucu yaralanmaya sebep olabilecek eşyaları tespit etmeliyiz. Bu eşyaların doğru olarak yerleştirilmesini ve duvara sabitlenmesini sağlamalıyız. Böylece afetten önce tehlike avı yapmış oluruz. Tehlike avı yapmak doğa kaynaklı afetlerin insanlara zarar vermesini önler.

Görsel 8: 2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabında Tehlike Avı Kavramının Öğrencilere Aktarılması

Görsel 9: 2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabında Doğa Olaylarından Korunmanın Yolları Konu Anlatımı

3.3. 3. Sınıf Ders Kitaplarında Afet Eğitime İlişkin Bulgular

3. sınıf düzeyinde öğrencilere okutulan altı adet ders kitabı vardır. Bu kitaplar; Türkçe, Matematik, Fen Bilimleri, Hayat Bilgisi, İngilizce ve Müzik ders kitaplarıdır. Bu altı adet ders kitabı incelendiğinde afet ile ilgili konulara yine sadece Hayat Bilgisi dersinde yer verildiği tespit edilmiştir. Diğer derslerde afet ile ilgili herhangi bir kazanıma ulaşılmamıştır.

3. sınıf Hayat Bilgisi ders kitabı incelendiğinde ise afet ile ilgili konulara Güvenli Hayat ünitesinde yer verildiği belirlenmiştir. 2. Sınıf düzeyinde afet ile ilgili kazanım Tablo 3.3'te gösterilmektedir.

Tablo 3.3. 3.Sınıf Öğretim Programlarında Yer Alan Afet Kazanımları

Ders	Ünite	Kazanım
Hayat Bilgisi	Güvenli Hayat	Afet ve acil durum sonrasında yapılması gereken davranışları açıklar.
		Acil durumlarda tahliye yolu, çıkış kapıları, acil çıkışların nasıl kullanılacağı üzerinde durulur. Yaşadığı yere en yakın toplanma alanlarının yeri belirtilir.
		Acil Durum Bilgi Kartı hazırlanır.
		Günlük yaşamında güvenliğini tehdit edecek bir durumla karşılaştığında neler yapabileceğine örnekler verir.
		Olağanüstü durumlardan; akran baskısı, suç kaynağı kişi ve gruplar, terör, savaş, deprem ve sel sırasında yapılması gerekenler üzerinde durulur.

Bu kazanımların ders kitabındaki yansımaları incelendiğinde; 3. sınıf Güvenli Hayat ünitesinde “Afet veya Acil Durum Sonrasında Neler Yapalım?” ve “Olağanüstü Durumlarda Güvenlik Tedbirleri” konu başlıkları altında afet konularına yer verildiği tespit edilmiştir. Bunun dışında kazanımları değerlendirmek için konu anlatımlarının sonunda “Etkinlik Yapalım” ve ünite sonunda “Ünite Neler Öğrendik” başlıkları altında afet ile ilgili sorulara yer verilmiştir (İkan, 2023).

Güvenli Hayat ünitesinde öncelikli olarak “Afet veya Acil Durum Sonrasında Neler Yapalım?” konusunu incelediğimizde 3 sayfa konu anlatımı 2 sayfa etkinlik yapalım olmak üzere beş sayfa olarak hazırlandığı tespit edilmiştir. Üç sayfa konu anlatımı içerisinde kazanıma uygun olarak direk afet anında neler yapmamız gerektiğini net biçimde sıralı olarak öğrencilere aktardığı tespit edilmiştir. Konu alanı içerisinde afetın tanımı ya da türlerine ilişkin herhangi bir bilgi yer almamış afet sonrasında neler yapılması gerektiği ile ilgili genel bilgi verilmiştir (Görsel 10). Fakat genel bilgiler ve metin içerisinde kullanılan görselden metnin deprem sonrası yapılması gerekenleri anlatıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum metin içerisinde yer alan “Yaşanan afetin bitmesini beklemeli, alabiliyorsak yanımıza afet ve acil durum çantasını almamız” cümlesinden ve kullanılan görsellerden (Bkz Görsel 10) net biçimde anlaşılmaktadır.

Günlük yaşamımızda bir olumsuz etkiyen, can ve mal kaybına neden olan bazı olaylarla karşılaşabiliriz. Örneğin yaşadığımız bölgede deprem, sel ya da beş yıl gibi bir afet meydana gelebilir. Dikkatli olmamıza rağmen bulunduğumuz yerde ya da yakınlarımızda bir yangın çıkabilir veya kaza yaşanabilir. Bu tarz durumlara karşılaştığımızda öncelikle telaşa kapılmamalı, sakin olmaya çalışmalıyız. Yaşanan afetin bitmesini beklemeli, alabiliyorsak yanımıza afet ve acil durum çantasını almamız. Acil çıkış tabelalarını takip ederek en yakınımdaki toplanma alanına gitmeliyiz. Toplanma alanına güvenli bir şekilde ulaştıktan sonra orada bulunan yetkililerin yönlendirmelerine göre hareket etmeliyiz.

Afet veya acil durum sonrasında dikkatsiz bir şekilde koçmamalı ve bağır-mamalıyız. Çevremizdeki insanların telaşlanmaması için panik hâlinde hareket etmemeliyiz. Bulduğumuz yeri terk ederken sakin ve dikkatli olmalıyız.

Görsel 10: 3. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabında Afet Sonrası Yapılacakların Anlatımı

Ders kitabı konu alanı içerisinde “Acil Durum Bilgi Kartı hazırlanır.” kazanıma uygun olarak acil durum bilgi kartları tanıtılmış, güvenliğimiz için nasıl kullanılacağı aktarılmıştır. Acil durum bilgi kartları örneğine ver verilerek nasıl hazırlanması gerektiği gösterilmiştir. Ders kitabı sonrasında etkinlik yapalım bölümünde öğrencilere bir kare kod okutarak kendileri için bir acil durum bilgi kartı hazırlamaya öğrencileri yönlendirmiştir (Görsel 11).

2) Yandaki karekodu akıllı cihazımızla okutalım. Yönlendirildiğimiz sayfada yer alan Acil Durum Bilgi Kartı'nı yazıcıdan çıkaralım. Kartı aile büyüklerimizle birlikte doldurarak kendimiz için “Acil Durum Bilgi Kartı” hazırlayalım.

Görsel 11: 3. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabında Acil Durum Bilgi Kartları Hazırlama Etkinliği

Araştırmamızda ders kitabında “Yaşadığı yere en yakın toplanma alanlarının yeri belirtilir.” Kazanıma dair herhangi bir bilgiye yer verilmediği tespit edilmiştir. Ders kitabında bu kazanıma dair ne konu anlatım

bölümünde herhangi bir bilgiye ne de etkinlik yapalım bölümünde herhangi bir soru ya da yönlendirmeye yer vermediği tespit edilmiştir.

“Olağanüstü Durumlarda Güvenlik Tedbirleri” konusunu incelediğimizde afetler olağanüstü durumlar başlığı altında ele almış ve üç sayfa afet konusuna yer verildiği belirlenmiştir. Üç sayfalık afetler konusunun iki buçuk sayfasını deprem konusuna ayrıldığı sel afetine sadece yarım sayfa ayrıldığı diğer afetlere hiç yer verilmediği tespit edilmiştir (Görsel 12). Deprem konusunun nasıl ele alındığını incelediğimizde öncelikle depremin tanımı yapılmış ve depremin zararlarından korunmak için yapılması gerekenler öğrencilere aktarılmıştır. Sonrasında 1. Sınıf ders kitabında olduğu gibi deprem anında yapılması gereken çök, tutun ve kapan hareketleri öğrencilere tekrar verilmiştir. Bununla birlikte yine 1. Sınıf ders kitabında yer alan acil durum çantası 3. Sınıf ders kitabında da öğrencilere görsellerle birlikte aktarılmıştır.

Sel, sürekli yağmur yağması veya karın birden erimesi sonucu oluşan su baskınıdır. Selden korunmak için yerleşim yerleri akarsu ve dere yataklarından uzakta kurulmalıdır. Ağaçlar suyu kökleriyle tuttuğu için ormanlar korunmalıdır. Sele karşı akarsuların önüne baraj ve setler yapılmalıdır.

Sel, önüne gelen her şeyi sürükler. Bu nedenle sel sırasında o bölgeyi hemen terk etmeliyiz. Evdeyssek üst katlara, dışarıdaysak yüksek yerlere çıkmalıyız.

Afetler tüm önlemlere rağmen meydana gelebilir. Afet olduğunda birbirimizle dayanışma içinde olmalıyız. İhtiyaç olanlara maddi ve manevi destek vermeliyiz.

124

Görsel 12: 3. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabında Yer Alan Diğer Afet

Son olarak ders kitaplarını incelediğimizde kazanımlarda yer almamasına rağmen 3. Sınıf Fen Bilimleri ders kitabında afet konusuna yer verildiği tespit edilmiştir. 3. Sınıf Fen Bilimleri ders kitabını incelediğimizde 7 üniteden oluşmuştur. Bu üniteler; “Gezegenimizi Tanıyalım”, “Beş Duyumuz”, “Kuvveti Tanıyalım”, “Maddeyi Tanıyalım”, “Çevremizdeki Işık ve Sesler”, “Canlılar Dünyasına Yolculuk” ve “Elektrikli Araçlar” üniteleridir (MEB, 2018b). Fen Bilimleri dersi öğretim programı incelendiğinde bu ünitelerde afet ile ilgili bir kazanıma sadece “Kuvveti Tanıyalım” ünitesinde yer verildiği belirlenmiştir.

Kuvveti Tanıyalım ünitesinde dört tane kazanım yer almaktadır. Bu kazanımlardan; “Günlük yaşamda hareketli cisimlerin sebep olabileceği tehlikeleri tartışır” kazanımı (MEB, 2018b). Ders kitabında doğal afet konusuyla ilişkilendirilmiştir (Görsel 13). Ders kitabı bu kazanımı aktarırken doğal afetlerden de örnekler vererek ilerlemiştir (Asağlı, 2023).

Sel

Doğa olaylarından bir diğeri de çığdır. Ağaçların olmadığı eğimli arazilerde biriken kar tabakalarının aşağı doğru hareketi sonucu çığ meydana gelir. Yanda verilen görseldeki gibi kar, yamaçlardan aşağıya hızla kayar. Çığ sonucunda can ve mal kaybı yaşanabilir.

Çığ

Görsel 13: 3. Sınıf Fen Bilgisi Kitabında Yer Alan Afetler Konusu

Görüldüğü gibi Fen Bilimleri ders kitabı cisimlerin sebep olabileceği tehlikeler kazanımı doğrultusunda doğal afetlerden sel ve çığ konusunu da ele almıştır. İki afetin oluşumu ve oluşturabileceği hasarı öğrencilere aktarmıştır. Ayrıca ünite değerlendirme çalışmalarında afetler konusuyla ilgili iki değerlendirme sorusuna da yer vermiştir.

3.4. 4. Sınıf Ders Kitaplarında Afet Eğitime İlişkin Bulgular

4. sınıf düzeyinde öğrencilere okutulan dokuz adet ders kitabı vardır. Bu kitaplar; Türkçe, Matematik, Fen Bilimleri, Sosyal Bilgiler, İngilizce, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Trafik Güvenliği, İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi ve Müzik ders kitaplarıdır. Bu dokuz adet ders kitabı incelendiğinde afet ile ilgili konulara sadece Sosyal Bilgiler ders kitabında yer verildiği tespit edilmiştir. Diğer ders kitaplarında afet ile ilgili herhangi bir bulguya ulaşılamamıştır.

4. sınıf Sosyal Bilgiler Bilgisi ders kitabı incelendiğinde ise afet ile ilgili konulara Sosyal ve Doğal Hayat ünitesinde yer verildiği belirlenmiştir (MEB , 2018c). 4. Sınıf düzeyinde afet ile ilgili kazanım Tablo 3.4'te gösterilmektedir.

Tablo 3. 4. 4.Sınıf Öğretim Programlarında Yer Alan Afet Kazanımları

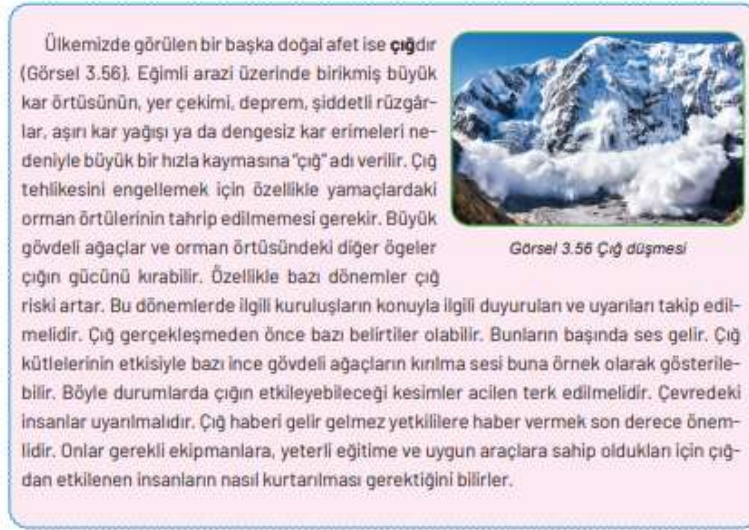
Ders	Ünite	Kazanım
		Doğal afetlere yönelik gerekli hazırlıkları yapar.
Sosyal Bilgiler	Sosyal ve Doğal Çevremiz	Öğrencinin yaşadığı çevrede karşılaşma olasılığı olan doğal afetlere öncelik verilir. Deprem çantası hazırlığı konusuna değinilir Olağanüstü durumlardan; akran baskısı, suç kaynağı kişi ve gruplar, terör, savaş, deprem ve sel sırasında yapılması gerekenler üzerinde durulur.

Bu kazanımın ders kitabındaki yansımaları incelendiğinde; ilk olarak “Doğal afetler; can ve mal kayıpları ile büyük yıkım ve zararlara neden olan, insan eliyle önlenemeyen felaketlerdir. Doğal afetlerin nerede ve ne zaman ortaya çıkacağını önceden kesin olarak belirlemek çok zordur. Ülkemizde en sık görülen doğal afetler deprem, sel, orman yangınları, heyelan ve çığ düşmesidir. Çölleşme, erozyon, fırtınalar, tsunami, aşırı sıcaklar ve aşırı soğuklar da doğal afetlerdir.” (Ayantaş, 2023). ifadelerine yer verilerek doğal afetlerin tanımı ve ülkemizde en çok görülen afet çeşitlerine yer verilerek bu konuda bir farkındalık ve bilinç oluşturulmaya çalışılmıştır. Afet tanımı ilk defa 4. Sınıf ders kitabında yapılmıştır. 1, 2 ve 3.sınıf ders kitaplarında afet tanımına ilişkin bulgu bulunmamaktadır.

İlkokul düzeyinde afetler konusu en kapsamlı şekilde 4. Sınıf ders kitabında yer almaktadır. Ayrıca İlkokul ders kitaplarında ilk defa afetler konusu başlı başına bir konu başlığı olarak 4. Sınıf ders kitabında yer aldığı tespit edilmiştir. Ders kitabı afet tanımının sonrasında ülkemizde görülen deprem, heyelan, orman yangını, çığ ve sel afetlerini tek tek detaylı biçimde ele alarak öncelikle oluşum nedenlerini sonrasında alınacak tedbirleri öğrencilerin farkındalık oluşmasına katkı sağlayacak biçimde ele almıştır (Görsel 14,15).

Görsel 14: 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Afet Konularının Ele Alınışı

Görsel 15: 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Afet Konularının Ele Alınışı

Ders kitabı Türkiye’de sıklıkla görülen bütün afetleri tek tek anlattıktan sonra afet sonrası için hazırlık konularına geçtiği tespit edilmiştir. Afet sonrası hayat kurtaran en önemli unsurlardan biri olan afet ve acil durum çantası konusu önceki sınıf düzeylerinde olduğu gibi bu ders kitabında da yer almıştır. Fakat 4. Sınıf ders kitabında afet ve acil durum çantası konusunu daha geniş ve daha detaylı olarak ele alındığı belirlenmiştir. Afet ve acil durum çantasında olması gereken her şey öğrencilere tek tek açıklanmış ve konunun ders kitabında ortalama bir sayfa olarak işlendiği tespit edilmiştir (Görsel 16).

Görsel 16: 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Afet ve Acil Durum Çantasına Geniş Biçimde Yer Veriliyor.

Son olarak ders kitabı afete kapsamlı biçimde Afet ve Acil Durum Planı konusuna değinmiştir. Afet ve Acil Durum Planı konusuna önceki sınıf düzeyinde yer alan kitaplarda hiç değinilmediği ilk defa 4. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında konunun işlendiği tespit edilmiştir. Afet ve Acil Durum Planı AFAD Afet Terimler Sözlüğünde; *“İnsanın canı ve malıyla diğer aktivitelerinin, olağan dışı olayların sonuçlarından en az kayıp ve zararla kurtulabilmesi için yapılması gereken iş ve işlemlerin, olaylar olmadan önce planlanması ve olay sırasında; zamanında, hızlı ve etkili bir şekilde uygulanmasını gerektiren tüm faaliyetler.”* olarak tanımlanmaktadır. Afet ve Acil Durum Planı afet öncesinde, afet anında ve afet sonrasında yapılması gereken her adımı planlayarak oluşabilecek hasarı en aza indirmeyi amaçlamaktadır ve hayati öneme sahiptir. Ders kitabı da konuya öğrencilerin düzeyinde gereken önemi vermiş Afet ve Acil Durum Planını bir örnekle ortalama iki sayfa şekilde tek tek açıklamış sonrasında öğrencileri deneyim etkinliği ile kendi ailesiyle Afet ve Acil Durum Planı hazırlamaya yönlendirmiştir (Görsel 17). Böylelikle 4. Sınıf ders kitabının afet eğitiminde değinilmesi gereken en temel noktalara dikkatli biçimde yer verdiği tespit edilmiştir.

Görsel 17: 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Afet ve Acil Durum Planının Ele Alınışı

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırmanın bulgularından elde edilen sonuca göre öncelikli olarak afet eğitimi konusunun disiplinler arası bir konu olarak kabul edilmesine rağmen uygulamada böyle olmadığı tespit edilmiştir. Afet eğitimi konusu sadece Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler dersinde yer almaktadır. Türkçe, Fen Bilimleri, Müzik, Beden Eğitimi ve Oyun, Matematik, Görsel Sanatlar, İnsan Hakları ve Trafik Güvenliği derslerinin öğretim programlarında afetle ilgili herhangi bir kazanıma ya da 3. Sınıf Fen Bilgisi ders kitabında yer verilen bir örnek dışında ders kitaplarında afet ile ilgili herhangi bir bilgiye yer verilmediği tespit edilmiştir. Bu durum afet eğitiminin disiplinlerarası bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasını engellemektedir. Özellikle ilkökul düzeyinde en çok ders saatine sahip haftada sekiz saat işlenen ve dört yıl boyunca aralıksız okutulan Türkçe dersinde afet konusuyla ilgili hiçbir okuma metninin olmaması çok dikkat çekicidir. Bu durum afet konusunun ilkökul düzeyinde sınırlı biçimde yer verildiği ve eksiklikler olduğunu göstermektedir. Türkçe ders kitabında en azından bir iki okuma parçasında afet ile ilgili metne yer verildiğinde öğrencilerin afeti hayatın bir parçası olarak görmesine ve afeti yaşayan insanlara karşı empati geliştirmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda ilkökulda ders saati en fazla olan Türkçe dersinde afet eğitimine yer verilmesinin öğrencilere katkı sağlayacağı açıktır. Bunun yanı sıra afet eğitimi diğer ders kitaplarına da yer verilebilir. Örneğin orman yangınlarından korunmakla ilgili bir şarkı düzenlenerek Müzik kitaplarına eklenebilir ya da Matematik ders kitaplarında zaman konusunda deprem çantasındaki ürünlerin son kullanma tarihlerinin hesaplanması ile ilgili problemlere yer verilebilir.

Araştırma incelenen ders kitaplarında afet eğitiminde sınıflar düzeyinde çarpıklıklar olduğu tespit edilmiştir. Afet eğitimine 1. Sınıf ders kitaplarında çok az yer alırken 2. Sınıf Hayat Bilgisi ders kitabında daha fazla yer almıştır. 3. Sınıf ders kitabında afet eğitimi konusu yine azaltılırken, 4. Sınıfta daha kapsamlı olarak ele alındığı belirlenmiştir. Bu durum afet eğitiminin ders kitaplarında nicelik olarak çarpıklığını açıkça gözler önüne sermektedir. Afet eğitimi ders kitaplarında benzer yoğunlukta ve orantılı biçimde yer almalıdır. 1. Sınıf ve 3. Sınıf düzeyinde afet eğitimi konularının artırılması gerekmektedir.

Ders kitaplarında afet konusu olarak bütün sınıf düzeylerinde en fazla depreme yer verildiği tespit edilmiştir. Bu durumun nedeninin diğer afetlere oranla depremin ülkemizde daha geniş alana yayılarak daha fazla insanı etkilemesi, daha çok sayıda can ve mal kaybına neden olması olarak görülebilir. Ama ders kitaplarının ülke genelinde kullanılan ana materyal olduğu düşünüldüğünde bölgesel olarak çok etkili olan sel, heyelan ve çığ gibi afetlere de o bölgede yaşayan bireylerin hazırlıklı olması açısından yer verilmelidir. Bu durumun ders kitaplarındaki eksikliklerden biri olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ülkemizde üç farklı iklim türünün görüldüğü, en sık görülen afet türünün heyelan olduğu ve yazın orman yangınları ile doğamızın çok büyük hasar aldığı vb. durumlar düşünüldüğünde afet eğitiminin depreme sınırlı kalması bir eksikliklerdir.

Araştırma sonucunda ders kitaplarında afetlerin tek boyutlu olarak ele alındığı tespit edilmiştir. Sadece doğal kaynaklı afetlere yer verildiği beşerî ve teknolojik afetlere yer verilmediği belirlenmiştir. Maalesef ülkemizde beşerî kaynaklı göç, salgın, orman yangını vb. insanların neden olduğu afetler azımsanmayacak oranda fazladır. Müfredatın ve ders kitaplarının bu durumu görmezden gelmesi beşerî kaynaklı afetlere yer vermemesi öğrenciler üzerinde afet eğitiminin mücadelesinin sadece doğa ile ilgili olduğu algısı oluşturabilir. Bu nedenle ders kitaplarının konuyu daha bütüncül biçimde ele alarak sadece doğal kaynaklı değil beşerî ve teknolojik kaynaklı afetlere yönelik içerik hazırlaması gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- AFAD. (2014). *Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü*. AFAD.
- Akyüz, Y. (2012). *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000 - M.S. 2012)*. Pegem Akademi.
- Asağlı, M. (2023). *İlkokul Fen Bilimleri Ders Kitabı 3. Sınıf*. Tuna Matbaacılık.
- Ayantaş, T. (2023). *İlkokul Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabı*. Ferman Yayıncılık.
- Başbüyük, A. ve Pala, Ş. M. (2023). Hayat bilgisi, sosyal bilgiler ve coğrafya dersi öğretim programları kazanımlarının afet eğitimi açısından incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2), 184-197.
- Çelik, A. A., ve Gündoğdu, K. (2022). Öğretmenlerin afete hazırlık düzeyleri ile ilkokullardaki afet eğitimi uygulamalarına yönelik görüşleri. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 77-112. <https://doi.org/10.31463/aicusbed.1057401>
- Değirmenci, Y., Kuzey, M. ve Yetişensoy, O. (2019). Sosyal bilgiler ders kitaplarında afet bilinci ve eğitimi. *E-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 33-46.
- Delen, T. (2023). *İlkokul Ders Kitaplarının Afet Eğitimi Açısından İncelenmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. (Yayın no: 816276). Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun Üniversitesi.
- Ekiz, D. (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri Yaklaşım, Yöntem ve Teknikler*. Anı Yayıncılık.
- Erdoğan, A. (2023). *İlkokul Hayat Bilgisi 2. Sınıf Ders Kitabı*. SDR Dikey Yayıncılık.
- Ergünay, O. (2009, 11-12 Kasım). Doğal afetler ve sürdürülebilir kalkınma [Konferans sunumu]. Deprem Sempozyumu. Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Erkal, T. ve Değerliyurt, M. (2009). Türkiye’de afet yönetimi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14(21), 147-164.
- Gerdan, S. (2019). Bir sosyal sorumluluk alanı olarak afet eğitimi. *International Journal of Management and Administration*, 3(5), 101-110.
- Gülersoy, A. E. (2013). İdeal ders kitabı arayışında sosyal bilgiler ders kitaplarının bazı özellikler açısından incelenmesi. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education*. 2(1), 8-26.
- İkan, E. (2023). *İlkokul Hayat Bilgisi 3. Sınıf Ders Kitabı*. Tuna Yayıncılık.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Kılıç, B. C. (2019). *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Doğal Afetler Konusunun Sarmal Sistem Yönünden Değerlendirilmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. (Yayın no: 584213). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir Üniversitesi.
- MEB. (2018a). *Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı*. MEB Yayınları.
- MEB. (2018b). *Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı*. MEB Yayınları.
- MEB. (2018c). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı*. MEB Yayınları.
- Neuendorf, A. K. (2002). *The Content Analysis Guidebook*. Thousand Oaks: Sage Publications
- Öcal, A., Çakır, U. ve Özelmacı, Ş. (2016). İlkokul ve ortaokul ders programlarında afetten korunma ve güvenli yaşam. *Alan Eğitimi Araştırmaları Dergisi (ALEG)*, 2(2), 71-83.
- Önal, H. (2019). Temel eğitim ders kitaplarında afet olayları ile ilgili kavramlarda görülen eksiklikler. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23(1), 177 - 192.
- Peters, R.S. (1966). *Ethics and Education*. George & Unwin Ltd.
- Polat, B. (2023). *İlkokul Hayat Bilgisi 1. Sınıf Ders Kitabı*. İhsan Yayıncılık.
- Scott, D. ve Morrison, M. (2006). *Key Ideas in Educational Research*. Continuum.
- Tanrıöver, H.U. (2003). *Ders kitaplarında cinsiyet ayrımcılığı*. Ders Kitaplarında İnsan Hakları Projesi. ed. Ç, B., Erzan, A., Silier, O. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı: 106-121
- Tezcan, Ö. (2019). İlkokul öğrencilerinin bilişsel yapılarını tanılayıcı bir çalışma: Güvenli hayat. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*. 14(27), 106-121.
- Uzunyol, B. (2013). *8. sınıf öğrencilerinin doğal afetler hakkındaki bilgi düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. (Yayın no: 347193). Niğde Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Niğde Üniversitesi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.